

ELS MATERIALS CERÀMICS PREHISTÒRICS DE LA PLAÇA DE LA SARDANA DE PREMIÀ DE MAR (EL MARESME)

SITUACIÓ DEL JACIMENT

La plaça de la Sardana es troba situada en les coordenades UTMX: 446.425 UTM Y: 4593.725, dins el nucli urbà de Premià de Mar (El Maresme), entre els carrers Gran Via (NE), de l'Esperança (SO), de l'Eixampla (SE) i passatge Manent (NO). La seva alçada per damunt del nivell del mar és de 13 metres, a una distància de 325 metres de l'actual línia de la costa i a 300 metres del curs de l'actual riera de Premià. Està situada a la part baixa de la plana costanera que s'estén fins al peu de la Serra de Marina, formada bàsicament per sòl saulonenc, amb components argilosos, procedent de la descomposició del granit que constitueix la serralada.

ANTECEDENTS

La primera constatació de material arqueològic a la plaça de la Sardana es va fer durant les obres de construcció dels edificis que l'envolten, quan membres de l'Agrupació d'Estudis Científics i Culturals de Premià de Mar (AECC) varen recollir alguns fragments, que M. Prevosti descriu com a «restes romanes molt rodades» (Prevosti 1981, vol. I, p. 128). L'any 1981 el senyor Pere Casasola va fer una nova recollida de materials, que va dipositar al Museu d'Estampació Tèxtil de Premià de Mar. L'any 1986, fruit d'unes obres d'acondicionament dels terrenys, els de l'AECC recolliren un nou lot de materials. O. Olesti recull en la seva tesi doctoral les dades de la Carta Arqueològica del Maresme, proposant per al jaciment una cronologia dels segles II aC - II dC, insinuant la possibilitat d'una major antiguitat (Olesti 1992, vol. III, pp. 67-68).

R. Coll i J. Montlló publiquen l'any 1995 un estudi sobre els materials recollits els anys 1981 i 1986 (Coll i Montlló 1995), on interpreten el jaciment com un probable assentament datat entre els segles II-I aC i un moment indeterminat de finals del segle I dC - principis del II dC. L'abundància de material ceràmic els inclina a aquesta hipòtesi (assentament), malgrat no haver-se detectat cap resta constructiva.

TREBALLS DE SEGUIMENT

L'any 1995, vistos els precedents esmentats i tenint en compte les obres d'excavació que s'havien d'efectuar per a la construcció en aquest indret d'un pàrquing soterrat, per part de l'empresa Movilma, es va determinar d'efectuar un seguiment de màquines per tal de poder documentar la realitat arqueològica del jaciment, així com també recuperar aquells materials mobles que sorgissin. Era previst que els treballs d'excavació aprofundissin fins als 9 metres de fondària, possibilitant un seguiment estratigràfic complet. A banda, coneixíem un informe geològic efectuat molt a prop del jaciment i redactat l'any 1971, el qual informava que la capa freàtica es localitzava prop dels 9,70 metres (Cimentaciones Técnicas 1971), per la qual cosa podia resultar interessant la constatació d'una sèrie de nivells poblacionals arcaics establerts en l'actual nucli de Premià de Mar.

Els treballs arqueològics, dirigits per Sandra Bernat (Bayés i Bernat 1995), varen començar el dia 17 de març de 1995 i consistiren en el seguiment dels rebaixos efectuats per les excavadores, amb la recollida del material arqueològic que anava apareixent. Es va prestar una especial atenció a l'aparició de possibles restes constructives, que no es varen poder evidenciar.

Un cop finalitzà el rebaix de 9 metres a la plaça de la Sardana, i donat l'interès que presentaven les restes mobles recollides, es va continuar la tasca de recollida en uns terrenys propers a la zona de Les Pèrgoles (Premià de Dalt) (UTMX: 445.175, UTMY: 4594.125, alçada: 61 metres s.n.m.), on els camions havien descarregat les terres extretes dels nivells inferiors del futur aparcament. La feina realitzada consistí a revisar aquestes terres i recuperar la major quantitat de material possible. La prospecció va finalitzar el 14 de juny de 1995.

MATERIALS PREHISTÒRICS

De forma esquemàtica, el jaciment de la plaça de la Sardana presenta tres fases cronològiques (Bayés i Bernat 1995, p. 11):

Fase 1	UE 12 a UE 7	Bronze final - 1a Edat del Ferro	ss. IX-VII aC
Fase 2	UE 6	Ibèric Ple	ss. V-III aC
Fase 3	UE 5 a UE 3	Iberoromà	ss. II aC-I dC

En aquest treball, ens hem interessat pels materials ceràmics fets a mà que s'adscriuen a la fase 1, la més antiga.

1. Ceràmica del tipus «Camps d'Urnes» (CU)

Sens dubte, el major interès que va aportar la prospecció a la plaça de la Sardana fou la constatació d'uns nivells arqueològics amb presència relativament abundant de ceràmica tipus «Camps d'Urnes» (CU), un període mal conegut en

general i particularment escàs en testimonis a les nostres contrades. Per això, per tal d'ampliar la mostra de materials, es va creure convenient de garbellar parcialment les terres procedents de l'excavació. Tot aquest material s'ha agrupat sota l'epígraf «material sense context», representant un total de 373 peces amb forma o decoració atribuïbles als CU, enfront de les 57 aparegudes en estratigrafia.

El material ceràmic va aparèixer amb un grau molt elevat de fragmentació, fet pel qual fou impossible identificar cap perfil sencer. Per la irregularitat pròpia de les ceràmiques fetes a mà i pel petit percentatge de perímetre conservat, en la majoria de les peces ha estat difícil esbrinar l'orientació correcta a l'hora de dibuixar-les, així com calcular el seu diàmetre.¹ Per tant, aquests paràmetres s'hauran de considerar amb les oportunes reserves.

2. Ibèric o camps d'urnes?

La coexistència dins una mateixa UE (i en el material sense context) de ceràmiques ibèriques i dels CU, va plantejar el problema de la classificació dels fragments de ceràmica a mà que no presentaven trets «típics» que els fessin atribuïbles a una o altra cultura, com pot ser la decoració a base d'acanalats. La continuïtat en aquest tipus de produccions al llarg del temps fa que sigui difícil una diferenciació clara entre la ceràmica ibèrica a mà (abans anomenada significativament «de tradició hallstàtica») i la ceràmica de CU, sobretot quan el petit tamany dels fragments no permet reconstruir el perfil del recipient. Per mirar de caracteritzar d'alguna manera ambdós grups, es comparà la ceràmica inequívocament pertanyent als CU, amb la ceràmica a mà apareguda al poblat ibèric de la Cadira del Bisbe, a Premià de Dalt.² Aquest poblat, situat en un turó a uns 3 quilòmetres de distància, al peu de la serralada, és el que es considerarà que per la seva proximitat podia proporcionar uns paral·lels més clars, ja que l'hipotètic establiment ibèric «de plana» de la plaça de la Sardana formaria part del seu *hinterland*. Aquestes són les conclusions a les quals s'ha arribat:

Pasta: No s'observen diferències significatives entre les pastes ibèriques i les de CU. La factura grollera, el desgredant de quars i mica i la coloració marró-negra denoten un procés de fabricació gairebé idèntic. Només en alguns fragments dels CU trobem una bona capa d'engalba molt depurada i ben polimentada, que no s'ha trobat en les ibèriques.

Vores: Les ibèriques solen ser més arrodonides, mentre que les de CU poden ser bisellades, amb angles sovint ben marcats.

Fons: No hi ha diferències importants. Els ibèrics solen ser gairebé sempre plans, mentre que els de CU poden ser lleugerament umbilicats.

Suspensions: En els atuells ibèrics de la Cadira del Bisbe són majoritàriament horitzontals, algunes en forma d'orella. No sembla que els recipients de CU en presentin.

Nanses: Les ibèriques són tubulars, i no presenten el pivot per inserir-se a la paret, detectat a les de CU.

Cordons: El tret més distintiu és que els ibèrics es troben sempre situats al cos del recipient, en general bastant recte, mentre que els de CU són aplicats a la unió del coll amb l'espatlla o just per sota.

Decoració: A les ceràmiques ibèriques solen ser incisions o angulacions, essent freqüents les impressions triangulars fetes amb espàtula i les impressions digitals. Les de CU presenten una amplíssima gamma de tècniques i motius, principalment acanalats i incisos.

Segons aquests criteris, s'efectuà la classificació de les ceràmiques a mà que tenien alguna forma o decoració en tres grups: ibèrica, de CU i indeterminada.

3. Morfologia de la ceràmica de CU

Vores: Presenten generalment un bisell per la part interna, amb angles ben marcats. En general, la superfície interna està més cuidada que l'externa, pot portar engalba i està ben allisada o polimentada, factor que podria significar una utilització més com a plat que com a tapadora de les formes obertes. La diferenciació entre plat i tapadora és a voltes impossible, i cal advertir que a l'hora de dibuixar les peces no s'ha seguit un criteri unitari.

Les vores presenten sovint un replegament del llavi cap a la part exterior, fet amb l'espàtula, i la superfície externa sol tenir un acabat lleugerament abonyegat (Figura 1). Creiem que aquest abonyegat seria un efecte buscat en confeccionar la peça, i no simplement el producte d'una elaboració descurada, ja que la superfície està ben allisada. En l'inventari de les peces, sempre que fou possible, s'indicà la tipologia de la vora segons la classificació de B. Dedet i M. Py (Dedet i Py 1975).

Fons: Són normalment amb graó, alguns lleugerament umbilicats, i en dos casos (PS-660 i PS-932) anulars. La manufactura és més descurada que en el cas de les vores. No hem pogut establir un criteri clar per distingir els fons de recipients oberts (plats-tapadora) dels de recipients tancats (urnes, gerres). La peça PS-672 presenta uns possibles acanalats en la part interna del fons.³ La peça PS-956 podria correspondre a un peu políode.⁴ La peça PS-670 podria ser un fragment de fons de peu aixecat.⁵ En l'inventari de les peces s'ha fet constar, sempre que ha estat possible, la tipologia del fons segons la classificació de B. Dedet i M. Py.

Carenes: La unió de l'espatlla amb la panxa rarament presenta una carena pronunciada (PS-632, PS-914), per la qual cosa podem presumir que el cos de les urnes era generalment globular.

Unió coll-espatlla: Presenta generalment un angle ben marcat (en els recipients tancats tipus urna), portant a vegades una incisió a la paret externa que ressegueix la unió entre el coll i l'espatlla, just en el punt d'inflexió (PS-440, PS-559, etc.). Aquesta incisió creiem que no seria un motiu decoratiu, sinó que la faria el terrissaire per tal de facilitar el doblegat del coll formant un angle abrupte. Quan porten cordó, és en aquest punt on es troba aplicat.

Nanses: Les nanses més corrents són les de secció circular o el·líptica, amb un diàmetre major entre 15 i 25 mm. Tenen un pivot o botó per encastar-les a la paret del vas,⁶ que les diferencia clarament de les nanses dels atuells ibèrics de la zona (Figura 2). Aquests pivots tenen uns 8 mm de llarg, que és el gruix que tindria la paret en què estaven encastats, tractant-se doncs de recipients relativament grans.

La nansa PS-606 està treballada amb espàtula, de manera que les superfícies exteriors i laterals són quasi planes. La nansa PS-603 és similar, però la superfície externa està formada per dos plans, formant una aresta. La nansa PS-1062 és més aplanada, i presenta un espatulat molt ampli en la superfície externa.

Cordons: En aquestes peces, creiem que els cordons tenen un caràcter funcional més que no pas decoratiu, contribuint a reforçar les urnes en el punt més fràgil, la unió entre el coll i l'espatlla. Aquests cordons, aplicats sempre a l'angle que formen el coll i l'espatlla,⁷ solen estar decorats amb digitacions de forma circular o ovalada, en sentit oblic. El cordó és de secció generalment rodona o arrodonida, llevat de la peça PS-793 en què el cordó ha estat aplanat. No hem trobat peces amb cordons múltiples o amb orientacions no paral·leles a la base.⁸

4. Decoracions de la ceràmica de CU

Acanalats: És la decoració característica del període dels camps d'urnes, ja que no apareix en períodes anteriors ni posteriors. L'amplada dels solcs és molt variable, entre 0,5 mm i més de 10 mm. Els més estrets són a vegades difícils de diferenciar de les decoracions incises. Donat que a la literatura hi ha a vegades certa confusió en descriure aquestes dues tècniques,⁹ hem d'aclarir que hem considerat acanalats tots aquells solcs fets amb un instrument no tallant, i que presentaven per tant una secció arrodonida.

Els acanalats apareixen en general sobre superfícies prèviament ben tractades, amb una bona capa d'engalba ben polimentada. En alguns casos (PS-852, PS-733, etc.) els acanalats són molt poc marcats i sobre una superfície amb un allisat molt simple, la qual cosa ens fa pensar que s'ha perdut l'engalba original i només resta l'empremta dels acanalats sobre la capa inferior. La peça PS-734 és força il·lustrativa d'això, ja que en una zona ha perdut l'engalba i es pot apreciar aquest efecte. Aquest acabat acurat es dona molts cops exclusivament a la zona decorada, estant la resta de la peça més descuidada. Els plats-tapadora porten la decoració en la

superfície interna, mentre que els atuells tancats la porten en l'externa, normalment a l'espatlla i/o al coll (excepcionalment, la peça PS-449 porta acanalats a la part interna de la vora, i la PS-938 els porta en el mateix llavi).¹⁰

Els motius decoratius són geomètrics i molt senzills (Figura 3). Donat el reduït tamany dels fragments, no en podem saber l'aspecte general, però estan compostos per:

- A. Línies paral·leles. Normalment paral·leles a la base del recipient. Poden estar agrupades en sèries de 3 a 6 línies, separades per un espai (PS-348, etc.).
- B. Banda de línies curtes obliqües. Sovint delimitades per sobre i per sota per línies paral·leles, formant metopes¹¹ (PS-399, PS-482, PS-736, etc.). Si es superposen dues bandes de línies obliqües, dóna lloc a un motiu en espiga o «espina de peix» (PS-724).
- C. Meandres. Sèries de línies paral·leles que es tallen en angle recte, formant meandres.¹² No en tenim una evidència completa, però les PS-376, PS-416 i PS-723 ho podrien ser.
- D. En ziga-zaga. Línies curtes obliqües alternes (PS-938, PS-887, PS-1080).
- E. Altres. Molt més infreqüents: línies de petits traços discontinus (PS-376), bandes de corbes concèntriques (PS-738), acanalats que es tallen en creu (PS-745), etc.

Impressions en forma d'espiga: Són impressions (a vegades descrites com «incisions») que reproduïxen motius en forma d'espiga o «espina de peix», del tipus que s'ha denominat «bronze cerdà» (Vilaseca 1976; Campmajó i Abelanet 1988). En general, hem classificat dins el grup d'«indeterminades» les peces que presentaven aquesta decoració, perquè és un motiu que perdura fins a època ibèrica, però creiem més probable la seva atribució al grup de CU.

Impressions al llavi: Consisteixen en impressions més o menys circulars o obliqües, realitzades just en el llavi del recipient, fetes amb el dit o algun instrument.¹³ La peça PS-596 presenta impressions tant a la paret externa com a la interna. En un cas, la PS-931 sembla més aviat un cordó aplicat a la mateixa vora, amb digitacions per la part externa.¹⁴

Incisions: Es tracta d'incisions molt fines, amb motius molt diversos. La PS-257 té un triangle omplert de línies paral·leles, rematat per una impressió en forma de semiesfera. La PS-886 presenta també aquesta impressió rodona, però en aquest cas situada en el punt on es creuen en angle recte dues bandes de línies incises¹⁵ (o acanalats molt estrets?). La PS-714 porta una banda de quatre línies paral·leles incises, i a sota tota una sèrie d'incisions en ziga-zaga en sentit vertical,

molt apretades. La PS-999 té dues sèries d'incisions que es creuen en línia recta, mentre que en la PS-1000 les incisions formen unes ondulacions (potser es tracta d'un pentinat?).

Altres decoracions: La peça PS-395 presenta una decoració a base de triangles impresos, segurament realitzats pressionant amb l'extrem de l'espàtula, de manera que el vèrtex superior del triangle està enfonsat i la base està a nivell de la paret. Aquesta decoració és molt freqüent als poblats ibèrics de la zona, i particularment a la Cadira del Bisbe, per la qual cosa estariem temptats a classificar la peça com a ibèrica si no fos perquè també presenta un cordó digitat aplicat a la unió entre el coll i l'espàtlla.

5. Pastes i tractament de les superfícies

Les pastes són en general bastant grolleres, amb desgredant abundant de quars i mica daurada. En ocasions s'observen petits nòduls negres (restes carbonitzades d'algun desgredant orgànic?). Les coloracions són variades, degut a la cocció irregular, amb tons entre el marró vermellós fins al negre, essent les tonalitats fosques les més freqüents.

Les superfícies tenen tractaments entre un allisat simple fins a un polimentat, i rarament s'observen rastres de pentinat.¹⁶ Una característica que hem apreciat en molts exemplars, especialment a la superfície exterior dels plats-tapadora i també als colls d'algunes urnes, és un acabat que forma ondulacions suaus irregulars, que hem descrit com «abonyegat».¹⁷ Com hem comentat més amunt, creiem que aquest abonyegat seria un efecte buscat en confeccionar la peça, i no simplement el producte d'una elaboració descuidada.

Les zones amb decoració acanalada porten normalment una bona capa d'engalba negra o marró fosc, ben polimentada. A la peça PS-738, excepcionalment, l'engalba és de color marró-vermellós, denotant una cocció oxidant. El gruix de les parets és molt variable, entre 3 i 15 mm, però la majoria està entre 6 i 10 mm.

6. Formes de la ceràmica de CU

Com hem assenyalat anteriorment, l'elevada fragmentació de les peces ha fet que no hagi estat possible determinar cap perfil sencer, i per tant no podem presentar cap repertori fiable de formes. Tot el que podem fer és formular hipòtesis basades en les característiques i la quantificació dels fragments recollits.

- A. Urnes: Sembla que són el tipus majoritari. El diàmetre de la boca estaria entre els 20 i els 30 cm. El cos seria de tipus globular en general, encara que han aparegut alguns fragments de carena (PS-632, PS-914, etc.). En molts casos porten un cordó amb digitacions aplicat a la unió coll-espàtlla.¹⁸ Segons la vora, podríem distingir dos tipus:

- A1. De vora recta, amb un coll curt formant un angle ben marcat amb l'espatlla. El prototipus podria ser la PS-444.
- A2. De vora convexa.¹⁹ Com a prototipus podríem triar la PS-45 i la PS-941.
- B. Plats-tapadora: El segon tipus quant a freqüència. Vores bisellades, amb acabat extern abonyegat.
- C. Vasets globulars de vora exvasada: Amb un diàmetre d'uns 10 cm, apareixen sovint decorats amb acanalats²⁰ (PS-376, PS-399, PS-482).
- D. Altres formes:
  - PS-454: Vora d'una tassa, amb una nansa aplicada just al llavi.
  - PS-334: Carena i nansa d'un vaset bicònic, amb nansa de cinta.
  - PS-476: Vora d'un possible bol, amb arrencament d'una nansa de secció el·líptica.
  - PS-474: Vora i panxa d'olla o urna de perfil en S, però de gran diàmetre i parets molt primes.
  - PS-432: Forma no identificada.

A la figura 4 mostrem una reconstrucció hipotètica de les formes que serien més representades al jaciment de la plaça de la Sardana.

CONCLUSIONS

Un conjunt de fets analitzats porten a interpretar la plaça de Sardana com una acumulació secundària de materials, possiblement desplaçats de la seva ubicació original per efecte de les riuades i torrentades, molt freqüents al Maresme. Aquesta ubicació original creiem que no podia ser gaire llunyana, ja que en aquest cas s'hagués perdut la fràgil capa d'engalba amb decoració acanalada que moltes de les peces conserven intacta.²¹

Una qüestió important seria dilucidar si la ceràmica prové d'un únic jaciment que ha tingut una continuïtat poblacional, o bé de jaciments aïllats espacialment i/o cronològicament. El *hiatus* temporal existent entre els materials de camps d'urnes i els corresponents a l'ibèric ple, ens fa pensar en un mínim de dos jaciments: un, corresponent al bronze final, i un altre, corresponent a un assentament ibèric de plana que posteriorment es romanitza.

Pel que fa a la funcionalitat del jaciment del bronze final, creiem que seria del tipus «fons de cabana» o sitja, ja que la presència de nombrosos atuells decorats amb cordons digitats ens fa descartar que es pugui tractar d'una necròpoli.²²

Les escadusseres dades econòmiques que podem extreure dels materials exhumats no aporten res de nou: ossos d'ovicaprins i súids molt fragmentats, i les

habituals restes de malacologia marina. L'únic element destacable el constitueix un fragment informe de ceràmica aparegut a la UE 7, que presenta tres empremtes de llavor de gramínia, possiblement de blat comú (*Triticum durum aestivum*) o ordi vestit (*Hordeum vulgare*) (PS-357).

CRONOLOGIA

Tot i la presència d'algun fragment cardial i de cordons llisos aïllats, creiem que el moment àlgid del jaciment seria en el període bronze final III o camps d'urnes recent (900-700 aC), seguint la periodització de J.L. Maya i M. Àngels Petit (Maya i Petit 1995). Aquest és el període en què aquests autors situen els jaciments de can Teixidor (El Masnou)²³ i can Mora (Badalona),²⁴ que presenten paral·lels notables amb els materials de la plaça de la Sardana.

Entre aquesta fase i la ibèrica es troba un *hiatus* cronològic. Tot i que no pot precisar-se si hi ha elements dels camps d'urnes del ferro, el que sembla clar és que hi són absents elements corresponents a l'ibèric antic i que sí trobem als poblats ibèrics enturonats propers.

JACIMENTS DE «CAMPS D'URNES» AL BAIX MARESME

A les nostres contrades, el Grup Arqueològic de Vilassar de Dalt va explorar sistemàticament durant els anys 50 totes les coves, abrics i megàlits de la serralada, trobant en molts d'ells ceràmica qualificada d'hallstàtica (Ubach 1994). També Marià Ribas esmenta tot un seguit de troballes «celtes» a les muntanyes dels voltants de Mataró, fetes a primers i mitjans de segle (Ribas 1994).²⁵ A la vista de les troballes, podia semblar que la població del bronze final es concentrava a la muntanya, quedant la plana costanera relativament despoblada. Això era degut a un esbiaixament del coneixement d'aquest període, originat fonamentalment per les preferències dels investigadors i afeccionats per prospectar les coves i abrics de muntanya, molt més fàcils de localitzar que no pas uns hàbitats a l'aire lliure construïts amb materials peribles. No és fins a finals dels anys 70 que es comença a donar a aquest hàbitat a l'aire lliure tota la seva importància, fins a assolir modernament un paper protagonista:

«Durant el Bronze Final, l'habitable a l'aire lliure s'estén per tota Catalunya, d'una forma generalitzada, en detriment de l'habitable subterrani, tan característic de les etapes anteriors» (Francès i Pons 1996)

La troballa i excavació d'una sitja dels inicis de l'edat del bronze als repeus del Montcabrer (Cabris), plantejà nous interrogants sobre l'hàbitat prehistòric a l'aire lliure. Interpretàrem que els materials que contenia la sitja provenien d'un hàbitat ben proper (Bassols *et alii* 1998; Bassols *et alii* 2000). Sens dubte, la urbanització d'aquesta i altres zones costaneres, suposa un gran impediment per a la prospecció sistemàtica d'aquests tipus de jaciments prehistòrics.

Però al Baix Maresme podria donar-se una dificultat afegida per localitzar els antics hàbitats a l'aire lliure de la plana. Dels jaciments «de plana» coneguts en aquesta zona (can Teixidor a El Masnou, plaça de la Sardana a Premià de Mar i ca l'Estrada a Argentona), els dos darrers es troben situats molt propers a rieres i a una gran fondària: 5 a 9 metres a la plaça de la Sardana i 17 metres a ca l'Estrada (Pérez 1982-83). A més, Marià Ribas esmenta també una troballa feta per uns minaires a can Dori, al veïnat de Cirera (Mataró); en obrir «un pou prop de la riera», trobaren a 16 metres de fondària una urna que Ribas qualifica d'hallstàtica (Ribas 1994). Això indicaria una preferència del poblament per les zones properes a les rieres, on la seva continuada aportació de sorres deixaria sepultades les restes a gran fondària. Només en casos excepcionals, com l'obertura de pous o unes obres de fonamentació especialment profundes com les del pàrquing subterrani de la plaça de la Sardana, aquestes podrien aflorar.²⁶ Caldria doncs, al nostre entendre, fer un seguiment acurat d'aquest tipus de construccions, ja que poden ser l'única oportunitat que tenim de trobar testimonis d'aquest poblament, que cada cop sembla adquirir una major entitat.

Agraïments.

A Ferran Bayés i Sandra Bernat, els arqueòlegs que, un cop donada la Memòria de les prospeccions arqueològiques (Bayés i Bernat 1995), m'han permès difondre i revisar els materials ceràmics prehistòrics trobats a la plaça de la Sardana de Premià de Mar l'any 1995.

Als col·laboradors que esmenten els autors de la Memòria, Irene Andreu, Francesc Morera, Rosa Marina Ruiz i la doctora M. Àngels Petit.

David Farell i Garrigós

NOTES

- 1.- «...son abundantísimas las urnas asimétricas, en algunos casos en grado increíble, y su reconstrucción plantea graves problemas» (Maluquer 1946).
- 2.- A la Cadira del Bisbe, en plena època ibèrica, la proporció de ceràmica a mà és del 16,47%. Ens hem basat sobretot en Álvarez i Carrasco 1981 i 1983, així com en els materials dipositats al Museu d'Estampació Tèxtil de Premià de Mar.
- 3.- Aquesta decoració del fons, sovint amb acanalats que formen una creu grega, és molt freqüent, però aquí només s'ha detectat en aquesta peça.
- 4.- Potser es tracta del tipus «pieds en forme de pastille» com el trobat a Spugo de Gantiès (Haute-Garonne), datat al bronze mig. Segons J.M. Martin, és en aquesta època quan a França es produeix la màxima expansió dels vasos polípodes, mentre que a Catalunya es produiria en el bronze final - primer ferro (Martin 1989). Vegeu també Rovira 1975.
- 5.- Hem de ser cautelosos, ja que només s'ha conservat una petita part del perímetre i no s'ha constatat cap altre exemplar en tot el jaciment. Aquests peus aixecats s'han detectat al pla de la Bruguera (Castellar del Vallès), les sitges de la UAB, can Roqueta, i a la Tomba del Guerrier de Llinars del Vallès, i es consideren un atribut propi de la primera edat del ferro al Vallès, tot i que ja apareixen al bronze final IIIB (Clop *et alii* 1995).
- 6.- Hem trobat també aquest tipus d'encaix als materials procedents de can Mora (Badalona) que es troben dipositats al Museu Municipal del Masnou (El Maresme). A can Roqueta (Sabadell) apareix, en un context del segle VII-VI aC, una nansa sencera amb aquests mateixos apèndixs, juntament amb un plat/tapadora que presenta dos forats circulars, sens dubte per encaixar-hi una nansa d'aquest tipus (Boquer i Parpal 1992). També a la necròpoli del Molar (Priorat, Tarragona) es constata aquest tipus d'unió entre la nansa i el cos (Castro 1994).
- 7.- Aquest angle sembla que es va suavitzant en entrar en època ibèrica, i el cordó llisca cap avall i queda aplicat en el cos del recipient.
- 8.- La peça PS-1033, i possiblement la PS-806, presenten dos cordons llisos paral·lels, que podrien tenir una cronologia molt més antiga (bronze mig?) i que hem classificat dins el grup d'«indeterminades».
- 9.- Vegeu P.V. Castro (1994, p. 77).
- 10.- Un paral·lel gairebé exacte d'aquesta peça el trobem a La Mussara (Tarragona), amb cronologia del bronze final III (Rovira i Santacana 1982). A l'enterrament núm. 155 d'Agullana, també apareix una tapadora amb decoració en el bisell intern molt similar (Palol 1958).
- 11.- Aquest tipus de decoració és molt freqüent. L'hem vist també en un vaset globular procedent de can Mora (Badalona), que es troba dipositat al Museu de Vilassar de Dalt, quasi idèntic al nostre PS-482.
- 12.- Decoració molt ben representada a can Missert (Terrassa). Segons notícies de M. Ribas, a ca l'Estrada (Argentona, El Maresme) varen aparèixer també unes urnes amb meandres, i també al poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, El Maresme) (Ribas 1948-50a).

- 13.- Són corrents a Parrallí, Agullana, i a molts altres jaciments de CU. En jaciments més propers, les constatem a can Mora, can Cortès (Sant Just Desvern) o can Barba (Terrassa). També trobem impressions al llavi en un context ibèric a la Cadira del Bisbe (Álvarez i Carrasco 1983).
- 14.- A La Ferrusa (Santa Perpètua de Mogoda) apareix una vora molt similar, datada en el bronze final II (Petit 1986b).
- 15.- Impressions en forma semiesfèrica, les trobem també a can Teixidor (El Masnou), associades amb acanalats (Petit 1986b).
- 16.- En canvi, el pentinat apareix sovint a les sitges de la UAB, en gerres decorades amb cordons (Maya 1985).
- 17.- Hem trobat un acabat similar en diverses peces procedents de can Mora, dipositades al Museu del Masnou, i també en un plat/tapadora procedent de can Teixidor, que presenta una superfície abonyegada excepte en les proximitats de la vora, on està allisada.
- 18.- Aquestes «urnes de coll orlat» apareixen al bronze final III, amb vores acolzades i perfils globulars o ovoidals. En el segle VII aC tenen la vora oberta, amb superfícies sovint respallades. Perviuen en el món ibèric, amb relliscament del cordó cap a la part superior i mitja del cos (Petit 1986b).
- 19.- Una vora similar es troba dipositada al Museu d'Estampació Tèxtil de Premià de Mar, procedent presumiblement dels voltants de la cova de les Encantades de Montcabrer (Cabrera de Mar, El Maresme). A més de can Missert, aquest tipus de vora convexa es troba representat a can Bertran (Cerdanyola del Vallès, Vallès Occidental), a ca l'Estrada (Argentona) i a can Mora (Badalona) (Francès 1992).
- 20.- «Los vasitos globulares que acompañan las urnas cinerarias inician su aparición en Can Missert a caballo entre el Bronce Final II y el Bronce Final III, alcanzando su máxima difusión en esta segunda fase» (Petit 1986b). Un vaset globular gairebé idèntic en forma i decoració al nostre PS-482, es troba dipositat al Museu de Vilassar de Dalt, procedent de can Mora (Badalona).
- 21.- A la necròpoli del Molar (Priorat), es constata aquesta fragilitat de l'engalba: «En todos los casos observados en Molar los surcos acanalados se han realizado sobre un engobe, una capa de arcilla diluida sin desgrasante que cubre la superficie. La composición, aplicación o procesado en la cocción del engobe no consigue una perfecta adherencia a la pasta cerámica, lo que acarrea su fácil degradación por agentes postdeposicionales. El resultado es que numerosas urnas prácticamente han perdido este engobe o ha quedado en zonas muy reducidas» (Castro 1994).
- 22.- Aquestes «urnes de coll orlat», pràcticament inexistents a les necròpolis, són l'element més corrent en els hàbitats (Petit 1986b).
- 23.- Sobre can Teixidor, vegeu M.A. Petit 1986, 1986b.
- 24.- Sobre can Mora, vegeu J. Guitart 1971 i M.A. Petit 1986, 1986b.
- 25.- Hem d'afegir també les excavacions més recents fetes pel Museu de Mataró als abrics del Montalt (termes de Dosrius i Sant Andreu de Llavaneres) (Bassols *et alii* 1998a).
- 26.- Darrerament, en dues intervencions arqueològiques efectuades a Premià de Mar, han aparegut materials que els seus excavadors atribueixen a la I edat del ferro, a una fondària menor, però sempre a prop de llits de rieres (Coll *et alii* 1998).

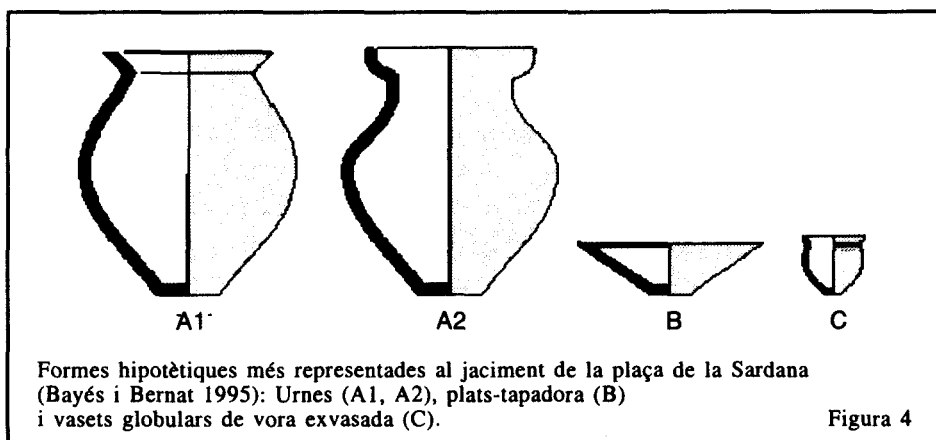
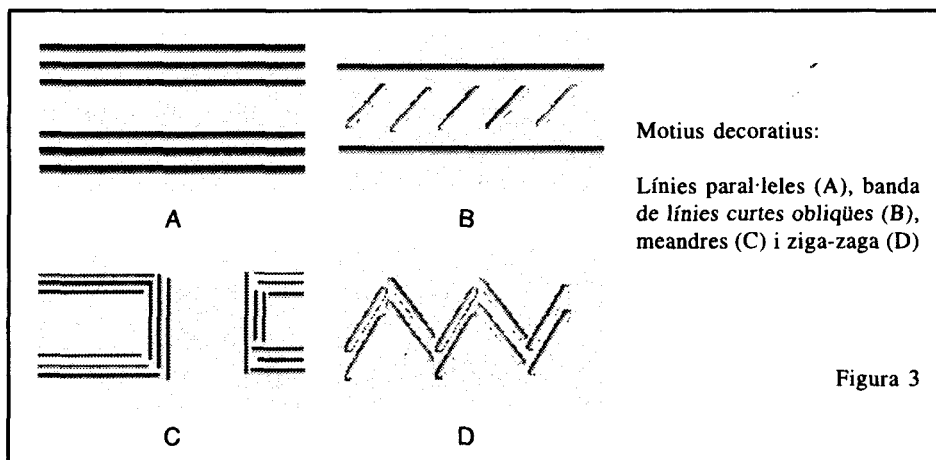
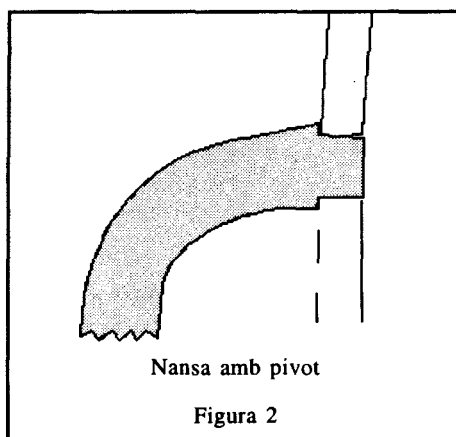
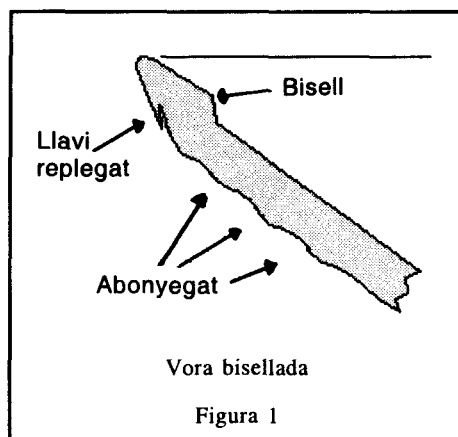
BIBLIOGRAFIA

- ALMAGRO, M. *Las necrópolis de Ampurias* (Barcelona 1955).
- ALMAGRO-GORBEA, M. «El Pic dels Corbs, de Sagunto, y los campos de urnas del NE. de la Península Ibérica», *Saguntum*, 12 (Sagunto 1977).
- ALONSO, N. «Panorama econòmic del Bronze Final a Catalunya», *El Bronze Final a Catalunya, una etapa en revisió*. Museu d'Arqueologia de Catalunya (maig 1996).
- ALONSO, N. i BUXÓ, R. «Estudi sobre restes paleocarpològiques al Vallès Occidental: primers resultats del jaciment de les sitges UAB (Cerdanyola del Vallès)», *Limes*, 1 (1991).
- ÁLVAREZ, J. i CARRASCO, A. «Poblat ibèric de 'La Cadira del Bisbe o Turó dels Dos Pins' a Premià de Dalt: ceràmica post-hallstàtica o comuna feta a mà», *Butlletí AECC* núm. 8 (Premià de Mar 1981).
- ÁLVAREZ, J. i CARRASCO, A. *Memoria de las excavaciones realizadas en la Cadira del Bisbe. Campañas 1981-1982* (1983).
- ANDREU, I.; BERNAT, S. i COLL, R. «El jaciment del Camí de la Mina (Cabrils, El Maresme). Un establiment ibèric de plana del segle IV a. de C.», *XII Sessió d'Estudis Mataronins*. Museu-Arxiu de Santa Maria i Patronat Municipal de Cultura (Mataró 1996).
- BASSOLS, I.; DAVÍ, D.; LLEONART, R. i DANIEL, A. «El cau de la serra Polsaruda i altres abrics del Montalt durant la prehistòria (El Maresme)», *Laietania* 11 (Mataró 1998a).
- BASSOLS, I.; DAVÍ, D. i FARELL, D. «Una sitja dels inicis de l'edat del bronze al camí del Mig (Cabrils)», *XIV Sessió d'Estudis Mataronins*. Museu-Arxiu de Santa Maria i Patronat Municipal de Cultura (Mataró 1998b).
- BASSOLS, I.; DAVÍ, D. i FARELL, D. «Una sitja del bronze antic a Cabrils (Maresme, Barcelona)», *XII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Institut d'Estudis Ceretans (en premsa) (2000).
- BAYÉS, F. i BERNAT, S. «Memòria de les prospeccions arqueològiques efectuades en la plaça de la Sardana de Premià de Mar (El Maresme)», inèdit (març-juny de 1995).
- BERGADA, E. «Camp d'urnes de la bòbila 'Roca' de Pallegà», *Museu Municipal de Molins de Rei*, 2 (1977).
- BOQUER, S. i PARPAL, A. *Can Roqueta. Estructures prehistòriques i medievals. Campanya 1991 (Sabadell, Vallès Occidental)*, *Memòries d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya*, 13 (Barcelona 1992).
- BOSCH GIMPERA, P. «La necrópolis de Can Missert (Terrassa)», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, VI (Barcelona 1915-20).
- CAMPMAJÓ, P. i ABELANET, J. «Le site de Casteillas d'Odeillo. Pyrenees-Orientales. Contribution a la connaissance de la ceramique dite a 'decor cerdan'», *7è Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà 1986* (Puigcerdà 1988).

- CASTRO, P.V. *La Sociedad de los Campos de Urnas en el nordeste de la Península Ibérica. La necrópolis de El Calvari (El Molar, Priorat, Tarragona)*, BAR International Series 592 (Oxford 1994).
- CHEVILLOT, C. *La civilisation de la fin de l'Age du Bronze en Périgord* (Perigueux 1981).
- CIMENTACIONES TÉCNICAS, "Informe geotécnico correspondiente al reconocimiento del subsuelo efectuado en un solar sito en el casco urbano de San Cristóbal de Premià". No editat (Barcelona 1971).
- CLOP, X.; FAURA, J.M.; GANGONELLS, M.; NAVARRO, C.; MARTÍN, A. i MOLIST, M. «Pla de la Bruguera-Centre de Distribució Sony (Castellar del Vallès, Vallès Occidental), una necrópolis de la primera edat del ferro», *Tribuna d'Arqueologia* 1993-94 (Barcelona 1995).
- COLL, R. i MONTLLÓ, J. «Restes iberoromanes a la zona del Vapor Vell (Premià de Mar)», *XI Sessió d'Estudis Mataronins*. Museu-Arxiu de Santa Maria i Patronat Municipal de Cultura (Mataró 1995).
- COLL, R.; CARMONA, M.C.; CAZORLA, F. i MONTLLÓ, J.: «L'assentament iberoromà del carrer de la Mercè (Premià de Mar, El Maresme)», *Laietania* 11 (Mataró 1998).
- CUESTA, F. «Un fondo de cabaña de la edad del bronce en Can Barba. Terrassa», *Arrahona II época* núm. 16 (Sabadell 1983).
- DEDET, B. i PY, M. «Classification de la céramique non tournée protohistorique du Languedoc méditerranéen», *Revue Archéologique de Narbonnaise*. Supplement 4 (Paris 1975).
- FRANCÈS, J. «La cabana del bronze final de Can Bertran (Cerdanyola del Vallès, Vallès Occidental)», *Limes* núm. 2 (Cerdanyola. 1992).
- FRANCÉS, J. i PONS, E. «El Bronze Final a la Catalunya Litoral», *Curs Intensiú Universitari. Dossier de documentació* (Barcelona 1996), pp. 35-80.
- GALLART, J. «Avenç de l'estudi de la necrópolis d'incineració de La Pena (Torregrossa, El Pla d'Urgell)», *Quaderns d'Arqueologia del Grup de Recerques de 'La Femosa' (Artesa de Lleida 1988)*.
- GARCÉS, I.; JUNYENT, E.; LAFUENTE, A. i LÓPEZ, J.B. «Els Vilars (Arbeca, Les Garrigues): Primera edat del ferro i època ibèrica a la plana occidental catalana», *Laietania* 8 (Mataró 1993).
- GARCIA, J. i ZAMORA, D. «La vall de Cabrera de Mar. Un model d'ocupació del territori a la Laietània ibèrica», *Laietania* 8 (Mataró 1993).
- GARCIA, J.; PUJOL, J. i ESTEBAN, R. «Les sitges del poblament ibèric de Burriac (Cabrera de Mar)», *Laietania* 1 (Mataró 1981).
- GUILAINE, J. «L'Age du Bronze en Languedoc Occidental, Roussillon, Ariège», *Memòries de la Societé Préhistorique Française*, 9 (Paris 1972).
- GUIART, J. «Algunas observaciones sobre los materiales de la Primera Edad del Hierro procedentes de la 'Bóvila de Can Mora' y depositados en el Museo de Badalona», *Amistad* núm. 22 (Badalona 1971).
- IBAÑEZ, G. «Presència cèltica a Can Butinyà i als seus voltants», *Puig Castellar, 2a época* núm. 8 (Santa Coloma de Gramenet 1968).

- MALUQUER, J. «Las culturas hallstáticas en Cataluña», *Ampurias* VII-VIII (Barcelona 1946).
- MARCET, R. i ROVIRA, J. *Informació Arqueològica* núm. 40 (Barcelona 1983).
- MARTIN, J.M. «Les vases polypodes de l'âge du bronze dans le sud-ouest de la France», *Archives d'Ecologie Préhistorique* 1989.
- MAYA, J.L. «Silos de la primera edad del hierro en la Universidad Autónoma de Barcelona», *Estudios de la Antigüedad* 2 (Bellaterra 1985).
- MAYA, J.L. «¿Bronze final o Primera Edad del Hierro? La problemática en el marco de la Depresión Prelitoral», *Limes* núm. 0 (1990).
- MAYA, J.L. «El nordeste peninsular entre la Edad del Bronce y el mundo protoibérico», *Boletín de la Asociación Española de Amigos de la Arqueología*, 30-31 (1991).
- MAYA, J.L. «En torno al origen del mundo ibérico catalán: problemas de sustrato», *Laietania* 8 (Mataró 1993).
- MAYA, J.L. i PETIT, M.A. «L'Edat del Bronze a Catalunya. Problemàtica i perspectives de futur», *X Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà* (Puigcerdà 1995).
- NEUMAIER, J. «Los Campos de Urnas del sudoeste europeo desde el punto de vista centroeuropeo», *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 5 (1995).
- OLESTI, O. «El territori del Maresme en època republicana (s. III-I a.C.): estudi d'Arqueomorfologia i Història». Tesis doctoral inèdita, III vols, UAB (Barcelona 1992).
- PALOL, P. *La necròpolis hallstàtica de Agullana* (1958).
- PASCUAL, R. i BARBERI, J. «El yacimiento preromano de Puig Castell (Vallgorguina, Barcelona)», *Ampurias* XXVI-XXVII (Barcelona 1964-65).
- PÉREZ, J. «Els vasos hallstàtics o urnes cineràries d'Argenton», *Laietania* 2-3 (Mataró 1982-83).
- PETIT, Mª A. «Contribución al estudio de la Edad del Bronce en Cataluña (comarcas del Moianès, Vallès Oriental, Vallès Occidental, Maresme, Barcelonès y Baix Llobregat). Tesis doctoral inèdita (Bellaterra 1986a).
- PETIT, Mª A. «El Bronce final y la transición hacia la primera Edad del Hierro en la región central-costera de Cataluña», *Bajo Aragón Prehistoria*, IX-X (Zaragoza 1986b).
- PONS, E. *L'Empordà, de l'Edat del Bronze a l'Edat del Ferro* (Girona 1984).
- PONS, E. «L'hàbitat a Catalunya durant el primer mil·lenni aC. Els precedents de l'habitació consolidada», *Cota Zero* 10 (1994).
- PONS, E. i MAYA, J.L. «L'âge du bronze final en Catalogne», *Actes du Colloque de Nemours* (1986).
- PREVOSTI, M. *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro*, 2 vols. (Mataró 1981).

- PUJOL, J. «Assaig d'interpretació de l'Època ibèrica al Maresme», *Laietania* 6 (Mataró 1991).
- PUJOL, J. i GARCÍA, J. «El poblament ibèric dispers al Maresme Central: l'exemple de Can Bada (Mataró), i el procés de romanització des de l'inici de la colonització agrícola fins al naixement d'Iluro», *Laietania* 9 (Mataró 1994).
- RIBAS, M. «El problema de la ceràmica de tipus hallstàtic en el poblat d'Ilduro», *Museu* (Mataró 1948-50a).
- RIBAS, M. «Una cova hallstàtica a Sant Andreu de Llavaneres», *Museu* (Mataró 1948-50b).
- RIBAS, M. «Recordant unes exploracions pre-romanes en el terme de Mataró. Establiment indoeuropeu», *X Sessió d'Estudis Mataronins*, Museu-Arxiu de Santa Maria i Patronat Municipal de Cultura (Mataró 1994).
- RIBAS, M. i LLADÓ, J. «Excavació d'unes habitacions pre-romanes a Burriac (Cabrera de Mataró)», *Pyrenae* 13-14 (Barcelona 1977-78).
- ROVIRA, J. «Los vasos polípodos en Catalunya y el País Valenciano», *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense* (1975).
- ROVIRA, J. i SANTACANA, J. *El yacimiento de La Mussara (Tarragona). Un modelo de asentamiento pastoril en el Bronce Final de Catalunya*. Monografies Arqueològiques 2 (Barcelona 1982).
- RUIZ ZAPATERO, G. *Los Campos de Urnas del NE de la Península Ibérica* (Madrid 1985).
- SANCHEZ, E. «Del bronze final a la primera edat del ferro a la Catalunya Central (assaig de periodització) (s. VIII-V aC)», *Espacio, Tiempo y Forma* (1989).
- SANMARTÍ-GREGO, E. *Una tomba de guerrer de la primera edat del ferro trobada a Llinars del Vallès (Vallès Oriental, Barcelona)*. Museu de Granollers (1993).
- UBACH, P. *Memòries etno-arqueològiques. Vilassar de Dalt, 1934-1993* (Argenton 1994).
- VILASECA, S. «Les coves d'Arbolí (Camp de Tarragona)», *Butlletí Arqueològic, època* 3 (Tarragona 1934), pp. 47-49.
- VILASECA, S. «Dos cuevas prehistóricas de Tivissa (provincia de Tarragona)», *Ampurias*, 1 (Barcelona 1939).
- VILASECA, S. «El campo de urnas de les Obagues del Montsant (y la evolución de la cultura de las urnas en el sur de Cataluña)», *Archivo Español de Arqueología*, 66 (1947).
- VILASECA, S. *Coll del Moro. Poblado y túmulo posthallstáticos en Serra de Almors, término de Tivissa (Bajo Priorato)* (València 1953).
- VILASECA, S. «A propòsit de l'anomenat BRONZE CERDÀ», *Cypsela* núm. 1 (Girona 1976).

T A U L A

ALBERT DRESAIRE, JOAN SALICRÚ i JOSEP LLIGADAS Documentació. La JOBAC de Mataró (1984-1999)	7
JOSEP PUIG i PLA L'Assemblea de Catalunya i l'Assemblea Democràtica de Mataró. Reflexions i notes complementàries	13
VICENÇ ARÍS i JULIÀ Els cafès del meu avi	33
JOSEP M. ROQUÉ i MARGENAT Anotacions d'un fuster del segle XIX	43
RAFEL MITJANS i TERESA SOLER Les cobles del Corredor (Les cobles de flabiolaires a Mataró II)	49
RAFEL MITJANS i TERESA SOLER La gralla «al nord del Llobregat»	61
JAUME VELLVEHÍ i ALTIMIRA El primer certamen literari de Vilassar de Mar (1887)	69
MONTSERRAT GURRERA i LLUCH Els orígens de l'escola pública de nenes de Sant Josep (1836-1850). Noves dades	79
M. ALEXANDRA CAPDEVILA MUNTADAS «Gavatxos, gascons i francesos». L'allau francesa a la comarca del Maresme als segles XVI i XVII	107

JOAQUIM GRAUPERA i GRAUPERA El grup escultòric sobre el trànsit de la verge de la parròquia de Santa Maria de Mataró (s. XVI) ..	115
ENRIC SUBIÑÀ i COLL L'alimentació a Dosrius i Vilassar durant la baixa edat mitjana	139
ANTONI MARTÍ i COLL Civitas Fracta (un castell inèdit)	155
JOAN FRANCESC CLARIANA, ISABEL GARÍ, JOAN BONAMUSA i ENRIC JUHÉ Aportacions a l'estudi del criptopòrtic de can Modolell (Cabrera de Mar)	165
RAMON JÀRREGA i JOAN FRANCESC CLARIANA Noves consideracions sobre els materials arqueològics provinents de la capella de Santa Margarida de Cabrera de Mar	201
RAMON COLL, JOAQUIM PERA i FERNANDO CAZORLA El jaciment romà de mas Coll	219
RAMON COLL MONTEAGUDO Nova actualització de l'inventari arqueològic de Premià de Dalt i Premià de Mar	239
DAVID FARELL i JOAN-ORIOL PINEDA Els jaciments prehistòrics de Cabrera de Mar. Estat de la qüestió	261
DAVID FARELL i GARRIGÓS El jaciment prehistòric de la plaça de la Sardana (Premià de Mar)	271

Fe d'errades i omissions de la *XVI Sessió d'Estudis Mataronins*:

En l'article de Carme Espriu i Fernàndez, «El mestre pintor Francesc Ribalta a Mataró», es va ometre indicar la procedència de la documentació reproduïda. Havia de dir MASMM. Fons Aguilar.

**Acabat d'imprimir
el dia 24 de novembre de 2001,
festivitat de sant Joan de la Creu,
al taller de Copisteria Castellà,
carrer d'en Pujol, 40, Mataró.**